

مرکز مدیریت حوزه علمیه خاوران

معاونت پژوهش

مدرسه علمیه الراضیه (سلام الله علیها)

شهرستان اسدآباد

موضوع:

تأثیر معاد باوری بر کسب فضائل اخلاقی از دیدگاه قرآن و روایات

نویسنده: مهناز فُهلی^۱

۱ - رتبه علمی: طلبه سطح دو. حوزه علمیه الراضیه، اسدآباد.

چکیده

معاد و زندگی بعد از مرگ مهم‌ترین حادثه زندگی بشر و ناشناخت‌ترین قسمت زندگی است که تنها از منظر آیات قرآن و روایات می‌توان تصویری از آن پیدا کرد و آن را ارائه کرد. «معاد» یکی از دو رکن اعتقادی در ادیان الهی و باوری خطری است که در وجود هر انسانی نهفته است و از موضوعات بسیار مهم و سرنوشت ساز هر انسان است. اعتقاد به معاد می‌تواند تأثیر زیادی در زندگی انسان و رویکردهای او با مسائل و حوادث پیش رو داشته باشد. بدون تردید از ویژگی‌هایی که می‌توان از اعتقاد به معاد در پرورش و گسترش آن بهره برد فضائل اخلاقی مانند: شاکر بودن، هدفمند ساختن زندگی، مسئولیت پذیری، تحمل مصائب و سختی‌ها، پرهیز از اعمال ناشایست و انجام اعمال صالح، باتقوا بودن، پرهیزکار بودن و هزاران تأثیر دیگر داشته باشد.

در این مقاله تلاش گردیده به سؤال تأثیر معاد باوری بر کسب فضائل اخلاقی از دیدگاه قرآن پاسخ داده شود. تحقیق از نوع توصیفی و تحلیلی است و داده‌های مورد نیاز با استفاده از فیش جمع آوری شده است. از مهم‌ترین نتایج این تحقیق می‌شود به این نکته اشاره کرد که تأثیر معاد باوری در زندگی انسان به گونه‌ای است که باعث حفظ از گناهان، دوری از رذایل اخلاقی و حفظ امنیت و آرامش روحی می‌گردد و در سایه اعتقاد به معاد است که عمل به تکلیف الهی آسان می‌گردد و نگرش انسان به دنیا تغییر کرده و انسان وادار می‌شود تا برای رسیدن به اهداف کمال انسانی تلاش کرده و به پرورش فضائل اخلاقی بپردازد. به همین خاطر اعتقاد به معاد بهترین وسیله‌ی پرورش انسان در رسیدن به اوج کمال می‌باشد و عدم باور به آن منجر به گمراهی و بد عاقبتی می‌گردد.

واژگان کلیدی: معاد - اعتقاد - فضائل اخلاقی - قرآن - معاد باوری

۱- مقدمه

در دین اسلام، مسئله معاد به عنوان یک اصل اساسی و مسلّم دینی برای مسلمانان است که نقش مهمی در کسب فضائل اخلاقی و کنترل انسان دارد. کسی که به عالم بعد از مرگ و معاد اعتقاد دارد به سمت حقّ و درستی می‌رود و از بدی‌ها و زشتی‌ها و فساد و ظلم دوری می‌کند. همچنین یکی از موضوعاتی که انسان را از طغیان و سرکشی باز می‌دارد، اعتقاد و یقین به این مسئله است که انسان بداند هر کاری که انجام می‌دهد ضبط و ثبت شده و برای آن عملش جزاء خواهد دید. ایمان به معاد و روز رستاخیز و خوف از حسابرسی در آن جهان در حضور پیشگاه پروردگار از موضوعات بسیار مهم و سرنوشت ساز انسان به حساب می‌آید.

قرآن کریم علاوه بر اینکه معاد را از امور حتمی می‌داند و استدلال می‌کند که اگر معاد وجود نداشت خلقت جهان هستی لغو و بیهوده می‌شد. اصل معاد را برای تربیت انسان‌ها ضروری می‌داند؛ چون اگر اعتقاد به معاد نباشد تربیت انسان کامل نمی‌گردد. در زمان حال به میزانی که بر پیشرفت علم و فناوری اضافه می‌شود، خطرات مادی زندگی انسان‌ها را تهدید می‌کند. اعتقاد به معاد و ایمان به آن نقش مهمی در پیشگیری از انحرافات بشر خواهد داشت و موجب نجات در آخرت خواهد گردید، لذا باور به معاد یکی از مفاهیم اعتقادی مهم و تأثیرگذاری است که آثار اجتماعی و فردی زیادی را به دنبال دارد و عوامل مهم تربیتی است. آثار اجتماعی مانند: حفظ سلامت جامعه است و مقصود از آثار فردی آن دسته آثاری است که در زندگی خصوصی و شخصی هر فرد نمایان می‌شود مانند: تقوا مداری، معنا بخشی و هدفمند ساختن زندگی، مسئولیت پذیری، عبودیت، غفلت زدایی و

با توجه به اینکه اعتقاد به معاد می‌تواند کمک مؤثری در بروز رفتارهای هدفمند در انسان باشد این مقاله با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی درصدد پاسخگویی به این سؤال است که آثار اعتقاد به معاد بر کسب فضائل اخلاقی چگونه حاصل می‌شود؟

۲- مفهوم معاد شناسی

معاد که به معنای بازگشت و بازگشتن است یکی از اصول ادیان الهی به خصوص دین مقدس اسلام به شمار می‌رود و معنای لغوی آن مکان یا زمان بازگشت است که انسان بعد از مرگ زنده می‌شود. در واقع انسان بعد از مدتی از این جهان به جهانی دیگر می‌شتابد که این برگشتن را در اصطلاح معاد می‌گویند.

۲-۱- بررسی لغوی واژه معاد

واژه معاد «عود، عوده، بازگشت، رجوع، معاد، سرمنز، مقصود، رستاخیز، برگشت به جهان دیگر بعد از این دنیا، جای بازگشت، بهشت»^۱

۲-۲- بررسی اصطلاحی واژه معاد

«معاد از ماده «يعود»، در اصل «معود، عود»، بوده و به مکانی که رجوع و بازگشت در آن اتفاق می‌افتد، گفته می‌شود و بر عالم آخرت نیز اطلاق می‌شود؛ زیرا بازگشت مردم به آنجا است و در اصطلاح به معنای زنده شدن آدمی پس از مرگ است، بازگشت دوباره انسان برای حضور در قیامت است»^۲

۳- اهتمام قرآن به موضوع معاد

پس از توحید، موضوع مهمی که قرآن به آن اهتمام ویژه دارد، معاد است. از نظر قرآن مسئله معاد موضوعی است که همیشه در متن دعوت انبیاء قرار داشته و از اول خلقت حضرت آدم علیه السلام مطرح بوده است و در هر عصر و زمانی از سوی رسولان الهی تأکید شده است و اصولاً دعوت به دین، در صورتی معنا دارد که زندگی پس از مرگ جزء اصول اساسی آن باشد. «یک نگاه اجمالی به آیات قرآن نشان می‌دهد که در میان مسائل اعتقادی هیچ مسئله‌ای در اسلام بعد از توحید به اهمیت مسئله معاد و اعتقاد به حیات بعد از مرگ و حسابرسی و اجرای عدالت نیست. شمار آیات قرآن در جهان پس از مرگ بیش از ۱۴۰۰ آیه است و این تعداد آیه، نشانگر اهمیت معاد است و اینکه بسیاری از سوره‌های جزء ۳۰ قرآن به طور کامل یا به طور عمده درباره معاد سخن می‌گویند شاهد گویای این مدعی است»^۳

در قرآن آمده است: «هیچ معبودی جز خدا نیست و به طور قطع همه شما را در روز قیامت که شک و تردید در آن راه ندارد جمع می‌کند»^۴

تبلیغ پیامبران برای آگاهی مردم با مسئله معاد هم نشانگر اهمیت فوق العاده این اصل اعتقادی در زندگی بشر و کمال نهایی انسان است. اعتقاد به اصل معاد، تأثیر مستقیم در رفتار و کردار انسان دارد و زندگی او را متحول می‌کند.

۱ - سیاح، فرهنگ بزرگ جامع نوین، ج ۲، ص ۱۳۶۴.

۲ - هاشمی رفسنجانی و محققان، فرهنگ قرآن، ج ۲۸، ص ۳۶۵.

۳ - مکارم شیرازی و همکاران، پیام قرآن، ج ۵، ص ۱۷.

۴ - نساء، آیه ۸۷.

۴- آثار دنیوی اعتقاد به معاد

آثار دنیوی اعتقاد به معاد در دو بُعد فردی و اجتماعی قابل بررسی است. مقصود از آثار فردی، آن دسته از آثار است که در زندگی شخصی هر فردی متجلی می‌شود. در این مقاله به برخی از آثار فردی، سپس آثار اجتماعی اشاره خواهد شد.

۴-۱- آثار فردی اعتقاد به معاد

انسان باورمند به معاد، در حقیقت به وجود دنیایی گسترده‌تر از عالم ماده معتقد است که در آن، نعمت‌ها و عذاب‌هایی به مراتب بزرگتر وجود دارد که زمان و مکان برای آن متصور نیست. بدون تردید ایمان و باور به معاد تأثیر بسیار عمیقی در اعمال و رفتارهای انسان دارد و موج نیرومندی از احساس مسئولیت در اعماق روح انسان ایجاد کرده تا او را در برابر هرگونه انحرافات و گمراهی، ظلم، و تجاوز کنترل کند. «ایمان به معاد، آثار اساسی در زندگی هر انسانی دارد باعث می‌شود هر فرد مسیر تمام حرکات و سکنااتش را مشخص کند. در قبال این اندیشه، اندیشه کسانی وجود دارد که به زندگی اخروی اعتقاد ندارند و مرگ را پایان زندگی می‌دانند. در باور چنین افرادی، انسان، با مرگ به مرداری تبدیل می‌شود که در اندک زمانی گرد فراموشی بر آن می‌نشیند و پرونده زندگی‌اش برای همیشه بسته می‌شود.»

در قرآن آمده: «آنان که از راه خدا منحرف شوند بدان سبب است که روز حساب را از یاد برده‌اند و به عذابی شدید گرفتار می‌شوند.»^۱ کسی که به راستی آخرت را باور داشته باشد در زندگی خود کارش خودسازی، عبادت و خلاصه بار سفر بستن و خود را برای چنین سفری آماده کردن است. در روایات اسلامی هر سوره‌ای که مجالی برای توجه به آخرت در آن یافت می‌شود مورد تأکید قرار گرفته است.

پیامبر اکرم ﷺ فرمود: «مریضان را عیادت کنید و جنازه‌ها را تشییع کنید که شما را به یاد آخرت می‌اندازد. از تشییع جنازه که انسانی را به خانه همیشگی قبر می‌برند و از عیادت مریضی که انسان در ضعف و ناتوانی قرار می‌گیرد این برداشت تربیتی برای ما حاصل می‌شود که انسان با غفلت راه زندگی را نپوید، بلکه به حیات ابدی با توجه بنگرد که این توجه ثمرات تربیتی فراوانی را در پی دارد.»^۳

۱ - ص، آیه ۳۶.

۲ - دستغیب، سرای دیگر (تفسیر سوره واقعه)، ص ۵.

۳ - راجی، ابعاد تربیتی معاد، ص ۳۴۶.

کسی که به حسابرسی اعمال و قیامت باور دارد و خود را در مقابل پروردگارش مسئول می‌شمارد، به قوانین الهی ملتزم و پایبند خواهد بود و اگر همه افراد جامعه چنین باشند، جامعه به سوی صلاح و رستگاری گام بر خواهد داشت؛ زیرا همگان وظیفه الهی انسانی خویش را به شکلی شایسته انجام می‌دهند. معاد باوری از انجام وظایف الهی فرد آغاز می‌شود که همان ترک محرمات و انجام واجبات است.

تهذیب یک فرد، به تهذیب خانواده و تهذیب خانواده، به تهذیب جامعه می‌انجامد. جامعه‌ای که افراد آن از گناه، پلیدی، ریا و دیگر خصوصیات ناپسند دوری می‌کنند. جامعه‌ای مهذب است.

۴-۱-۶- تحمل مصائب و سختی‌ها

از دیگر آثار تربیتی معاد باوری در عرصه زندگی فردی، تحمل مصائب و سختی‌ها است. «صبر و بردباری از صفات پسندیده‌ای است که سالم سازی و تزکیه نفس به دنبال دارد»، در سخنی از امام علی (ع) نقل شده: «جایگاه صبر و بردباری نسبت به ایمان همانند سر برای بدن است. بدنی که سر نداشته باشد در آن خیری نیست و در ایمانی که صبر و بردباری با آن نباشد خیری نیست»^۱

«ایمان به معاد، به انسان قوت و نیرویی می‌بخشد که با شداید مقابله کرده و با شکیبایی، بار مصائب را تحمل می‌نماید، جهاد و دیگر واجبات برای کسی که معاد را باور کرده است آسان می‌شود و آدمی را در برابر معاصی و گناهان ایمنی می‌بخشد»، آیین اعتقاد به انسان آرامش می‌بخشد و تحمل انواع مشکلات را سهل و آسان می‌کند.

۴-۱-۷- آرامش روحی و روانی

یکی از پیامدهای بی‌اعتنایی انسان به معنویت، افسردگی و اضطراب است. روان‌شناسان، ترس از نیستی را از مهم‌ترین عوامل اضطراب و برهم خوردن آرامش روانی انسان می‌شمارند. و آنچه که می‌تواند به فکر و روح آرامش ببخشد ایمان به خدا و اعتقاد به معاد است، «شخص معتقد؛ چون مرگ را نقطه‌ی ختم و پایان حیات نمی‌داند آرامش خیال دارد و همیشه در جهان هستی خوش بین است و از آینده نگرانی ندارد و روحش مملو از سرور است. بی‌شک این اعتقاد می‌تواند انسان را به تهذیب نفس و پرورش اخلاق و پاکی اعمال سوق دهد»^۲

۴-۱-۸- تهذیب و خودسازی

۱ - نظری منفرد، معاد و روز رستاخیز، ص ۲۷.

۲ - نهج البلاغه، حکمت، ۸۲.

۳ - اردشیری لردجانی، فلاحی، معاد و آثار اعتقاد به آن، ص ۳۳۶.

از دیگر آثار بسیار مهم اعتقاد به معاد می‌توان به تهذیب و خودسازی اشاره کرد. خودسازی به عنوان یک فریضه عقلی در همه امور زندگی واجب است و در هیچ لحظه‌ای از عمر نباید آن را ترک گفت؛ زیرا وعید پروردگار وحشتناک و وعده‌های نعیم او بسیار بزرگ است. سهولت خودسازی، در همه دوران‌های زندگی به یک اندازه نیست. کسی که دوران جوانی را سپری کرده و در میانسالی به گناه غفلت خو کرده، به دشواری می‌تواند کام خود را از لذت حرام محروم سازد. دشوارتر اینکه خروج او از غفلت کار آسانی نیست؛ و چون غافل است درد خود را نمی‌داند تا به درمان آن روی آورد، حتی اگر غفلت او را رها کند، توان او در ساختن حال و آینده اندک شده و نمی‌تواند به راحتی با گذشته خود وداع نماید.

این دشواری را هم عقل گواهی می‌دهد و هم تجربیات مربیان اخلاق و هادیان طریق رستگاری آن را تأیید می‌کند. روایات نیز به ما اطمینان می‌دهند که دوره نوجوانی و جوانی بهترین سال‌های خودسازی است.

«شخصی که نسبت به روز قیامت به یقین رسیده سعی خود را در جهت اصلاح نفس و صفات پسندیده مبدول داشته و به تحصیل کمالات نفسانی که کرامت انسانی در گرو آن است، همت می‌گمارد. فردی که معتقد باشد با الهام از کتاب وحی برای اصلاح خود تلاش می‌نماید و هنگامی که هر فرد به سالم سازی روحی خود پرداخت و خود را از رذایل تطهیر کرد آنگاه جامعه سلامت خود را پیدا می‌کند و مدینه فاضله‌ای که آرزوی همگان است تحقق می‌پذیرد.»^۱

در قرآن آمده است: «تو فقط کسانی را می‌ترسانی که از پروردگارشان، نادیده، بیمناکند و نماز می‌گذارند و هر که پاک شود برای خود پاک شده و سرانجام همه به سوی خداست.»^۲

«هر کس در حالی که مؤمن است و کارهای شایسته کرده نزد خدا آید، برای ایشان مرتبه‌های والایی وجود دارد. بهشت‌هایی اقامت کرده که جوی‌ها در زیر درختان آن جاری است و ایشان در آن، جاویدان‌اند و این پاداش کسی است که پاک و از گناهان مبرا باشد.»^۳

۴-۲- آثار اجتماعی

۱ - نظری منفرد، معاد و روز رستاخیز، ص ۲۶.

۲ - فاطر، آیه ۱۸.

۳ - طه، آیات ۷۶ و ۷۵.

مقصود از آثار اجتماعی به معاد آثاری است که لازمه‌اش ظهورش گرد آمدن افراد دور یک محور می‌باشد و تا افراد نباشند آن آثار بروز نخواهند کرد. اعتقاد به معاد در بُعد اجتماعی نیز آثار قابل توجهی دارد که به چند مورد اشاره می‌شود.

– سالم سازی اقتصاد

مهم‌ترین عاملی که جامعه انسانی را بر اساس خود پایدار می‌دارد اقتصاد است که خداوند آن را مایه قوام جامعه قرار داده است.

اعتقاد به معاد در تمام مسایل اقتصادی اعم از تولید، توزیع، مصرف، مدیریت بازرگانی و به ویژه مبحث اسراف نقش دارد.^۱ و از مهم‌ترین عوامل سالم سازی فعالیت‌های اقتصادی است. برای نمونه قرآن کریم علت کم فروشی را ایمان نداشتن به معاد می‌داند: «آیا این کم فروشان نمی‌دانند که برای روزی بسیار بزرگ مبعوث خواهند شد.»^۲

هر گاه کسی به طور قطع بداند دادگاه عظیمی در پیش دارد که ذره‌ای از کار نیک و بد او در آنجا محاسبه، به آن پاداش حسابی داده می‌شود و هیچ راه بازگشت و جبرانی هم در کار نیست مسلماً مراقب اعمال خویش در این جهان خواهد بود و همین ایمان و باور او را تربیت خواهد کرد. روشن است که کم فروشان یا گناهکاران همیشه بی‌ایمان به معاد و کافر نیستند، بلکه منظور این است که ایمان‌شان ضعیف است یا گرفتار غفلت‌اند؛ چگونه ممکن است انسان به چنان روزی ایمان داشته باشد و گرفتار غفلت نیز شود و این چنین غرق گناه گردد.

۱ – قرائتی، معاد از دیدگاه قرآن، ص ۶۱.

۲ – مطففین، آیات ۴ و ۵.

نتیجه گیری

معاد یکی از مفاهیم مهم اعتقادی و از اصول دین مقدس اسلام است و عامل مهمی در تربیت انسان‌ها به شمار می‌رود و اعتقاد به آن بهترین وسیله اصلاح انسان برای رسیدن به اوج سربلندی و کمال است. این مقاله با استفاده از آیات قرآن و روایات تا حدودی به پاسخ این سؤال که تأثیر معاد باوری بر کسب فضائل اخلاقی چقدر است پرداخته است.

همین که انسان اعتقاد دارد. حقیقت، سراسر زندگی دنیا برای انسان، آزمایش و ساختن و پرداختن هویت انسان خویش است و حتی در آخرین لحظات زندگی هم معاف از آزمایش و تکلیف و انجام وظیفه نیست.

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان داد که طبق آیات قرآن باور به معاد در تربیت انسان‌ها نقش اساسی دارد و می‌تواند نقش مهمی در پیشگیری از انحرافات بشر و حفظ میانه روی می‌تواند داشته باشد مانند: موتور محرکی در وجود انسان ایجاد انگیزه نماید تا انسان رفتار خود را به سمت و سویی سوق دهد که منافع او را در زندگی همیشگی و جاویدان آخرت تأمین کند و از رفتاری که باعث تخریب و زیان وی می‌شود اجتناب ورزد.

این باور در رفتار انسان نشانه‌ای از تعالی و تکامل روانی را موجب می‌گردد و مبدأ و منشأ بهداشت روانی می‌شود و به حیات دنیایی معنا می‌دهد و احساس مسئولیت را در انسان باور کرده و حس وظیفه شناسی را در آدمی پرورش می‌دهد و باعث دوری انسان از انحرافات اخلاقی و اجتماعی و هرج و مرج می‌گردد و عدم باور به معاد منجر به گمراهی و بد عاقبتی می‌گردد. بنابراین باید سعی کنیم از معاد شناسی اوج گرفته و به معاد باوری برسیم.

فهرست منابع

*قرآن کریم.

*نهج البلاغه.

- ۱- اردشیری لردجانی، حجت الله؛ فلاحی، امید، معاد و آثار اعتقاد به آن، قم: زائر، ۱۳۹۰.
- ۲- اسعدی، علیرضا، قرآن و مسئله معاد، چاپ دوم، قم: بوستان کتاب، ۱۳۹۱.
- ۳- جمشیدی، اسدالله، آثار فردی معاد از دیدگاه قرآن، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۸۰.
- ۴- دستغیب، عبدالحسین، سرای دیگر(تفسیر سوره واقعه)، چاپ ششم، شیراز: انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴.
- ۵- راجی، علی، ابعاد تربیتی معاد، چاپ دوم، قم: زائر، ۱۳۷۸.
- ۶- ربانی گلپایگانی، علی، کلام تطبیقی(نبوت، امامت، معاد)، قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۵.
- ۷- سیاح، احمد، فرهنگ بزرگ جامع نوین(ترجمه المنجد)، ج ۲، تهران: انتشارات اسلام، ۱۳۷۱.
- ۸- قرائتی، محسن، معاد از دیدگاه قرآن، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۷.
- ۹- مکارم شیرازی و همکاران، ناصر، پیام قرآن(معاد در قرآن)، ج ۵، چاپ ششم، تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۸۱.
- ۱۰- نظری منفرد، علی، معاد و روز رستاخیز، تهران: دارالفکر، ۱۳۸۳.
- ۱۱- هاشمی رفسنجانی و محققان، علی اکبر، فرهنگ قرآن، ج ۲۸، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۹.